

ОКУУЧУНУН ИНСАНДЫК САПАТЫН КАЛЫПТАНДЫРУУДА КЛАСС ЖЕТЕКЧИНИН РОЛУ

Исманалиева Бурулкан Мамажунусовна – окутуучу ЖАМУ, Burul.salta@gmail.com

Аннотация: Бул макалада окуучунун инсандык сапатын калыптандырууда класс жетекчинин ролу жөнүндө сөз болот. Анда белгиленгендей класс жетекчинин классты башкарууда жогорку класстын окуучулары менен иштөөсү жана ага карата иштеп чыккан иш пландарынын мазмуну талдоого алынат. Класс жетекчи тарабынан жогорку класстын окуучуларынын турмушка даярдыгын жана туура кесип тандоосун жетекчиликке алган иш жараянынын айрым маселелери каралат.

Класс жетекчинин жеке ишмердүүлүгүнө байланыштуу окуучунун психологиялык процессиндеги өнүгүү этаптарын талдоого алып анализ жасоо каралган. Ошондой эле ар бири окуучунун өнүгүү өзгөчөлүгүнө карап таасир этүүнүн жол-жоболору иштелип чыгылган.

Класс жетекчинин окуучулар менен иштөө маселесинин уландысы катары жогорку окуу жайларында да уулантуу ою айтылат. Анда айтылгандай атайын адистик эмес багыттарда бул маселенин жолго коюлбай жатканы актуалдуу экендиги белгиленет.

Түйүндүү сөздөр: класс жетекчи, классты башкаруу, инсандык сапат, калыптандыруу, ишмердүүлүк, тарбиялоо.

РОЛЬ РУКОВОДИТЕЛЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТНЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩЕГОСЯ

Исманалиева Бурулкан Мамажунусовна - преподаватель ЖАГУ, Burul.salta@gmail.com

Аннотация: В данной статье говорится о роли классного руководителя в формировании личности школьника. Как отмечается в ней, анализируется работа классного руководителя со старшеклассниками по управлению классом и содержание разработанных в связи с этим планов работы. Некоторые вопросы рабочего процесса, ориентируясь на подготовку старшеклассников к жизни и правильный выбор профессии, рассмотрит классный руководитель.

Планируется проанализировать этапы развития психологического процесса учащегося. Также разработаны процедуры воздействия на особенности развития каждого учащегося.

В связи с личностной деятельностью классного руководителя. В продолжение вопроса о работе классного руководителя со студентами упоминается и идея отравления в высших учебных заведениях. Отмечается актуальность того, что данный вопрос не решается в специальных неспециализированных областях. В продолжение вопроса о работе классного руководителя со студентами упоминается и идея отравления в высших учебных заведениях. Отмечается актуальность того, что данный вопрос не решается в специальных неспециализированных областях.

Ключевые слова: классный руководитель, классное руководство, личность, формирование, деятельность, воспитание.

THE ROLE OF THE MANAGER IN THE FORMATION OF PERSONALITY CHARACTERS

Ismanalieva Burulkan Mamazhunusovna - Lecturer JASU, Burul.salta@gmail.com

Annotation: This article talks about the role of the class teacher in shaping the personality of the student. As noted in it, the work of the class teacher with high school students in class management and the content of the work plans developed in connection with this are analyzed. Some issues of the workflow, focusing on preparing high school students for life and the right choice of profession, will be considered by the class teacher.

It is planned to analyze the stages of development of the psychological process of the student. Procedures for influencing the developmental characteristics of each student have also been developed.

In connection with the personal activities of the class teacher. In continuation of the question about the work of the class teacher with students, the idea of poisoning in higher educational institutions is also mentioned. The relevance of the fact that this issue is not resolved in special non-specialized areas is noted. In continuation of the question about the work of the class teacher with students, the idea of poisoning in higher educational

institutions is also mentioned. The relevance of the fact that this issue is not resolved in special non-specialized areas is noted.

Key words: *class teacher, class management, personality, formation, activity, education.*
class teacher, class management, personality, formation, activity, education.

Республикадагы жалпы билим берүүчү мектептердин, мектеп-гимназиялардын реформалоо багытындагы мамлекеттик документтерине ылайык жашап жаткан коомдун ар бир инсаны өзүнүн интеллектуалдык чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрүн, билим билгичтиктерин сабакта гана эмес, кийинки жашоосунда, турмуштук маселелерди чечүүдө да колдоно билген, жашоо тиричиликке жөндөмдүү окуучуларды калыптандыруу милдети турат. Ал эми бул милдет кайсыл бир деңгээлде класс жетекчинин окуучулардын жан дүйнөсүн үйрөнүү, алардын позитивдүү өнүгүүсүн камсыз кылуу, аң-сезиминдеги, жүрүм-турумундагы оң өзгөрүүлөрдү жаратуу үчүн (үй-бүлө менен, мектеп менен, коомдук институттар менен биргелешип) жасаган ишмердүүлүгүнөн көз каранды.

Баарыбызга белгилүү мектеп – бул жашообуздун жаңы жана маанилүү тепкичи, алгачкы баскычы. Мектепке чейин бала үй-бүлө деп аталган эң кичине тайпанын мүчөсү болсо, андан кийин бала бакча, мектеп деген чоң тайпага кошулат. Мектепте билим берүү, тарбиялоо деген максатты ишке ашыруу жараяны жүргүзүлүп, ар бир мектеп өзүнүн негизги милдеттерин аткарууну аркалап келатат. Бир топ жылды өз ичине камтыган бул жараянда окуучунун билим, билгичтиктерге ээ болуусунан сырткары инсандык сапаттары, дүйнө таанымы, көз караштары, ишеними, өзүң-өзү баалоосу, ж.б.у.с. өзгөчөлүктөрү калыптанат. Ушундан улам *Окуучудагы мындай өнүгүүлөрдө мектеп жамаатынан кимдин таасири, ролу негизги орунда турат?* деген суроо келип чыгат. Албетте бул анын класс жетекчиси.

Демек, окуучуну окууга шыктандыруу, натыйжаларга жетишүүсүнө түрткү берүү, тарбиясынын деңгээлин өстүрүү максатында сөзсүз түрдө класс жетекчи дайындалат. Дайындалган күндөн тартып класс жетекчиликке мүнөздүү көп кырдуу ишмердүүлүгүн пландаштырат, уюштурат, жүргүзөт. Анын ар бир кадамы өз окуучуларын өнүктүрүүгө, өстүрүүгө багытталып, анын инсандыгын калыптандырууну туюнтушу керек. Бул маселеге ылайык класс жетекчинин ишмердүүлүгүндөгү окуучунун инсандык сапаттарын калыптандырууга багытталган айрым бир окумуштуулардын эмгектерине талдоо жүргүзүп көрсөк. Мисалы ушул темада: изилдөө иштерин жүргүзүп келген окумуштуу К. Акматов, А. Муратовдун “Мектептин тарбиялык сабактары” аталышындагы эмгегинде төмөнкү маселелер каралган:

Негизги багыттары:

- Класс жамаатынын ишмердүүлүгүн уюштуруу, анын ичинде айрым окуучулардын окуу ишмердүүлүгүн уюштуруу;
- Окуучулардын окуудан тышкары турмушун уюштуруу;
- Класс окуучусуна тарбиялык иш жүргүзүүдө анын инсандыгын иликтөө, оңдоп түзөө;
- Социалдык жактан коргоо;
- Алардын ата-энелери менен иш алып баруу.

Кызматтык милдеттерине:

- Окуучуларынын бири-бирине болгон оң, терс мамилелерин тактоо, өз мезгилинде оңдоо;
- Окуучу үчүн жагымдуу кырдаал түзүү;
- Таланттуу балдардын талантынын өнүгүшүнө жардамдашуу, кызыгууларын арттыруу;
- Класстагы жагымдуу микроклиматты түзүү, инсан аралык мамилени жакшыртуу;
- Класстык саат, класс жыйналыштарын, аңгемелешүүлөрдү оптимисттик духта уюштуруу;
- Окуучуларды кесип тандоодо жардам берүү;
- Үй-бүлөсү проблемалуу балдарды эске алуу;
- Окуучулардын үй-бүлөлөрүндөгү тарбия шартын иликтөө ж.б.у.с. [7-8б]

Класс жетекчи жогорудагы милдеттерди камтыган тарбиялык иш планды түзүү, планда көрсөтүлгөн тарбиялык сааттарды өтүү аркылуу өз окуучуларында өнүгүүгө мүмкүндүк берүүчү психологиялык шарттарды жаратып берет. “Мында окуучунун өзүн-өзү реализациялоосуна, коомдогу мүмкүнчүлүк жана атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн көбөйтүүгө өбөлгө түзөт, балдарга активдүү турмуштук позицияны, жашоону сүйүүнү, өз күчүнө ишенүүнү, мунун натыйжасында турмушта өз ордун табууга көмөктөшкөн болот”, - деп белгиленген орус педагогу Ю.Н.Таран, М.В. Солодкованын “Класс жетекчилик” деген эмгегинде [223 б].

Тарбиялык иш план класс жетекчинин негизги документи болуп саналгандыктан, анын ар бир пункту класс окуучусунун жаш өзгөчөлүгүнө, психологиясына туура келчүдөй түзүлүүгө тийиш. Мына ошондо окуучуга таасир көрсөтүү деңгээли натыйжалуу болот. Аны менен эле чектелип калбай класс

жетекчи өзү да оң нравалык касиеттерге ээ, таасир көрсөтүүнүн пайдалуу, эффективдүү усулдарын билген, өз окуучуларына болгон сүйүү сезими жогору, окуучулары менен мамилелешүүнүн сырларынан кабардар, классы менен биргеликте иш-аракетке багыт алууга убактысы, даярдыгы, тажрыйбасы бар мугалим болгону максатка ылайыктуу. Себеби инсандык асыл сапаттар өтө жай, көп кыйынчылык менен, узак убакытта түптөлө турган абдан татаал кубулуш.

Окуучуга өз таасирин көрсөтүүдө кылдаттык талап кылынат. Ошондуктан класс жетекчи *коммуникациялык маданияттуулуктун эрежелерин* билүүсү, дайыма эске алуусу, сактоосу керек. Бул маселеде К.Акматов, А.Муратовдун “Мектептин тарбиялык сабактары” деген эмгегинин класс жетекчинин ишмердүүлүгү бөлүмүндө төмөнкүлөргө токтолгон:

- Алгач класс окуучулары, жеке окуучу жөнүндөгү түрдүү пикирлерди иликтеп, педагог, психологдор менен кеңешип, же 1-мугалими менен аңгемелешүү, класстын “ушундай” деп аталган пикирин топтоо, анан тактоо;
- Окуучуну бөтөндөрдүн пикири боюнча эле жыйынтык чыгарып баалоого болбойт;
- Класс жамааты, андагы окуучу менен карым-катнаш түзүүдө жалганчылык болбошу керек;
- Аларга байланыш жасоодо өз пикирин толугу менен таңуулоого болбойт;
- Аткарылышы керек болгон, бирок класс жамааты катышкысы келбеген иш-чараны өткөрүү зарыл болсо, окуучуларды иш-чарага болгон оң реакциясын пайда кылуучу аргументтерди табуу зарылдыгы келип чыгат:
- Окуучунун ийгилигине сөзсүз кубануу, аны жамаат менен талкуулоо [10-11 б];
- Окуучу менен ачык, так сүйлөшүп, ага инсан катары мамиле жасап, жакшы иштерин колдоп, байкалбай калган жагын акырын эскертип, жүрүш-турушун байкоого, туура жолго салууга жардам берүү;
- Ыгы жок насаат айтып, окуучу менен кайым айтышып, өтө эле мактап, же өтө эле жамандап, тажатма сөздөн алыс болуу керек.
- Мүмкүн болушунча оң адаттарга, навыктарга адат алдыруу. Албетте терс адаттар болбой койбойт. Бирок ошонун зыяндуу жактарын ачык айтып, инсан катары калыптанганга, күнүмдүк иш-аракетке, өнүккөн коомго жат көрүнүш экенин бала түшүнгөндөй деңгээлде таасир калтыруу керек.
- Окуучуга аны менен байланыш жасоого чын жүрөгүндөн берилгендигини, ага ата-энесинен кем эмес камкордук көрсөтүүгө далаалаттанып жатканыны айтып, айтуу менен аны өз жүрүм-турумунда көрсөтө алуусу;
- Ар бир окуучусун адилеттүү баалоосу, сыйлоосу, толеранттуу мамиле жасай алуусу;
- Окуучусунун атын атап кайрылуусу, бул болсо окуучудагы класс жетекчиге болгон жакындыкты пайда кылгандай сезим калтырышы менен баалуу.

Мына ушундай эрежелерди билүү, колдонуудан улам окуучунун жан дүйнөсүнө кирүүгө, ага сырдаш болууга, жөлөк болууга, ата-энеси менен, жоро-жолдоштору менен чечилбеген көйгөйлөрүн биригеликте чечүүгө окуучу өзү класс жетекчисине мүмкүндүк жаратат, башкача айтканда жол ачат.

Окуучу жогорку класска көтөрүлгөн сайын мектептен сырткары жагдайлар активдүүрөк таасир бере баштайт. Буга мисал катары А.Е Качиеванын “Өспүрүм куракты тарбиялоодогу класс жетекчинин ролу” деген эмгегинде белгилеген. Анда окуучунун физиологиялык, психологиялык өнүгүү этабында экендиги, чөйрөсүнүн кеңейиши класс жетекчисинин ролун басандатпастан, тескерисинче аны татаалдатышы керек. Бул жерде класс жетекчинин идеялы эң бышык, өз алдынча деген окуучулары да ага адам катары муктаждыгын сезе билүүсүндө турарын аныктаган. [48-51 б]

Бирок бул муктаждык, байланыш ар дайым ийгиликтүү боло бербейт. Анын себептери: окуучунун өзү үчүн чечилбеген маселелерге айланган шартта, же класс жетекчи өзүнүн мугалимдик сапаттарын одоно бузган учурда, окуучу менен мамилелешүүнүн жолдорун туура эмес колдонгон учурда, же болбосо класс жетекчиликти оюн тамашага, ал эми окуучунун жүрүм-турумун шаан-шөкөттүү жүрүшкө айландырууга аракеттенген класс жетекчилер да бар. Ал эми буларда жетекчиликтин натыйжасы ийгиликке алып келбеши анык. Бул жерде таасир берүүдө педагогикалык акылмандыктын көп кырларынын бири окуучуну зарыл учурда сүйлөөгө үйрөтүүдө, анын сөзү чечкиндүү болгудай тарбиялоо. Класс жетекчи сөздү өз ордунда колдонууга, билүүгө милдеттүү, ансыз ал жогорку класс окуучулары менен ойдогудай карым-катнаш түзө албайт. Алардын карым-катнашы диалог болууга тийиш. Мугалимдин сөзүнүн диалогдук мүнөзү - сөз окуучуну демдендирип, делебесин гана козгобостон, карама-каршы деп аталган моторду аракетке келтирет. Ал эми карама каршылыктарды чечүү жогорку класс окуучусунун инсанын жогорку деңгээлге көтөрүп, аны жаңы иликтөөлөргө, таанып билүүгө, иш-аракетке кызыктырат. Анткени жогорку класстагылар жалгыз өзү сүйлөй берген жетекчини тыңдашат, бирок аны угушпайт, уккулары келбейт.

Окуучуга сабак берген предметтик мугалимдер кээде өз мамилеси менен алардын инсандыгын эң эле адилет бааладык деп эсептейт, ошол эле учурда алардын дүйнөдө жашап, дүйнөнүн таасирине кабылаарын, алар дүйнө менен диалогиялык мамиледе болоорун эстен чыгарып коюшат. Мындай абалды болдурбоо үчүн класс жетекчи өзүнүн окуучусуна жасаган мамилесинде окуучусунун инсандыгына граждан катары эң жогорку принципалдуу чекте мамиле кылуусун, окуучуларымдын, тарбиялануучуларымдын бири да жаман болууга, боло бербесе андан да айласыз жаман болууга тийиш эмес деген ишеними менен айкалыштыруу керек.

Окуучуларына жалпы эле таасир көрсөтүү, тарбиялоо иши класс жетекчинин алдына бир кыйла кыйынчылыктарды коет. Себеби: ошондогу көрүнүштөрдүн кайсыл бири жаштын өсүшү менен жетекчинин кийлигишүүсүз өз ордунда болоорун ажыратуу кыйын. Бул жерде көпчүлүк класс жетекчинин бир тайкы кемчилдиги окуучуларды бардык жагынан өздөрүнө, токтолуп калган чоң кишилерге окшош болуусун каалашат, жана бул ишке ашпай турган, ал эми кай бирде зыяндуу келген максатка жетишүү үчүн эбегейсиз зор күч жумшашат. Класс жетекчи классындагы ар бир окуучунун өзүнө жараша таасир көрсөтүү тарбия жараянын уюштуруу максатка ылайыктуу. *Демек класс жетекчи өз окуучусу жөнүндө эмне билүү керек?* деген суроо туулат.

Биринчи кезекте анын ден-соолугу жөнүндө толук билиши шарт. Мына ошондо гана ал окуучусуна ошол курак үчүн залалдуу болгон ашыкча дене, психикалык, эмоциялык жүктөн арылууга жардам бере алат. Андан сырткары өз окуучусунун өткөндөгүсүн, ал кандай жеңиштер жана өксүктөр менен келгенин да билүү зарыл болоор эле. Дагы бир татаал жагы анын өз кадырын билүүсүнүн денгээлин, анын ар түрдүү параметрлер менен өзүнө баа берүүсүн, ал өзү үчүн кайсы проблемаларды башкы, кайсыларын чечилген, кайсылары чечиле элек деп эсептей тургандыгын билүү зарылдыгы келип чыгып олтурат. Ансыз таасир берүү татаал иш. Алардын класс жетекчиси менен карым-катнашынын негизги мааниси алардан тигил же бул маалыматты алууда гана эмес, эң башкысы аларды толкундаткан жана маанилүү ички сыры катары толгонткон нерселерди түшүнүүдө, жетекчиден жардам табуу мүмкүндүгү. Курбалдаштары менен карым-катнаштын маанилүү экендигине карабастан, жадагалса өтө эле жакын досуна караганда, мээримдүү, ишенимдүү мамиледеги ата-энесине караганда, тийиштүү айрым проблемасын класс жетекчиси менен чечүүсү, талкуулоосу жеңил сезилчү, анын алдында айтуу оңоюраак келет. Мына ушундай шарттагы эң маанилүү учур – бул окуучунун өзүн-өзү, өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн, кызыкчылыктарын, жөндөмдүүлүктөрүн, инсандык жана жекече сапаттарын аңдап билүүдөгү класс жетекчинин жардамын эсептөөгө болот.

Психологдор адамдарды эки чоң топко бөлүп карашкан, интроветтер жана экстроветтер. Эми тигилер да булар да жардамга муктаж болушат. Класс жетекчи интровет окуучусуна – өзүн-өзү талдоого, өзүн-өзү баалоону түзөтүүдө, көп учурда туш келүүчү туюктардан чыгууга жардам берсе, ал эми экстровет окуучусуна тез-тез өзүн-өзү талдоого, өзүн аңдап билүүгө түрткү берүү зарыл. Класс окуучуларын мындай вариантта бөлүп карап талдасак болот.:

1. Турмушту пландаштыруу, өзүнүн келечегинде да иш-аракетке багыт алышкандар бар.
2. Турмушту оюндан чыгарып алгандар башкача айтканда өздөрүн көбүнчө фантазияда жана эңсөөлөрдө ишке ашырышкандар да бар.
3. Жашоодогу бардык керектүү нерселерге баш оту менен киргендер бар. Булар ар түрдүү мүнөздөгү жардамга муктаж болушат. Эгерде биринчилерине дүйнөнү көбүрөөк сезимталдуу көрө билүүгө жардам берүү зарыл болсо, экинчилерине тескерисинче дүйнөдөгү өзүнүн нагыз ордун бир кыйла көрө билүү, үчүнчүлөрүнө турмуштук болочогун аныктай билүүгө жана анын бүгүнкү турмушунда жол табууга жардам берүү зарылдыгы келип чыгат. Ушуга байланыштуу жетекчи үчүн «адамдын калыптанышы» категориясы менен окуучусунун инсандык сапатын өзүн аныктоочу таасир берүү ушул учурда гана чыны менен таасирдүү болуп чыгат.

Кээ бир улан-кыздар өздөрүнүн теңтуштарынын алдында, коллективде ордун табууга аракеттенип өз алдынчалыгын, «оригиналдуулугун» көрсөтүшүп, оройлук кылышат. Же чачын өзгөчөлөп тароого, обу жок боюнууга, жарашыксыз дайны жок кийинүүгө аракеттенишет. Муну жогорку класс окуучуларында эстетикалык шыкты жана маданий жүрүш турушка тарбияланганда эске алуу керек. Жогорку класстарда да окуучулардын эрежесин аткарууга жетишүү керектигин тез-тез эскертип туруу керек.

Ошондой болсо да бүгүнкү күндө окуучулар үчүн ар тараптуу таасир берүү менен тарбиялап, баарын чечип коюуга болбойт. А бирок алар өзү үчүн өздөрү баарын чече алышпайт. Бул жерде таасир берүүнүн эң кылдат айла амалдарынын бири окуучунун келечегин алар менен биргеликте чечүүгө класс жетекчи өзүнө мүмкүнчүлүк жаратып, алардын өзүн инсан катары баамдап түшүнүүсүндө таасир берүү, жардам берүү. Ар бир уланга же кызга өз чыгармачылык индивидуалдуулугун өнүктүрүүсүнө жардам берүү.

ЖОЖдун педагогикалык адистиктеринде окуган студенттер мектепте ишмердүүлүк процессинде предметтик мугалим болуу менен бирге класс жетекчи болуу укугуна да ээ. Бул мектеп ишиндеги оор милдеттердин бири. Өлкөдө болочоктогу мугалимдерге класс жетекчилик, аны аркалоонун эреже жоболору, тартиби, салттуу формасы менен тааныштыруу, класс жетекчиликке даярдоо зарылдыгы туулат. Мектепте эле эмес, педагогикалык адистиктерди даярдап жаткан жогорку окуу жайларында да класс жетекчиликке тиешелүү кыргыз тилиндеги окуу адабияттары, методикалык колдонмолор аз. Азыркы мектепте бул милдетти аткарган мугалимдерге психологиялык, методикалык, материалдык жардам керек.

Жыйынтыгында мектеп шартында окуучунун инсандык сапаттарын калыптандыруудагы субъект класс жетекчи экендигине толук ынандык.

Колдонулган адабияттар:

1. Акматов К., Муратов А. Мектептин тарбиялык сабактары. 1-11-класстын класс жетекчилери үчүн колдонмо 2019-ж.
2. Бекбоев И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери. [текст] Бишкек “Бийиктик” 2011
3. Болдырев Н.И. Методика работы классного руководителя М., 1984
4. Джумабаева Г.А., Карагозуева Г.Ж., Воронина И.И., Егиналиева А.С., Шабданова Т.Т., Жалпы билим берүүчү мектептердеги 9-11-класстын класс жетекчилери үчүн колдонмо Б – 2015 ж.
5. Классное руководство: новый взгляд на практику воспитания школьников /Авт-сост. Ю.Н.Таран М.В. Солодкова.-Волгоград.: 2010.-223 с.
6. Качиева, А.Е. О роли классного руководителя в воспитании подрастающего поколения [Текст] /А.Е.Качиева // Вестник БГУ имени К.Карасаева. Бишкек, -2012. - №2 (22). С. 48-51

Интернет булактары:

1. Ош шаары, “Креатив” билим берүү комплекси, www/tarbia/kg ,
2. @kiterp.kg_books КИТЕП.kg Класс жетекчилер үчүн эң мыкты усулдук колдонмо.
3. <http://tarbia.kg> Класс жетекчинин кызматтык нускамасы. 2-бет